

Μάκης Καραγιάννης, Η σκόνη του κόσμου όταν γκρεμίζεται. Μυθιστόρημα, Μεταίχμιο, Αθήνα 2023, 259 σελ.

Ο συγγραφέας μιλάει σαν άτομο προς άτομα με μια μικρή προσωπική φωνή. Σε μιαν εποχή ομαδικής τέχνης, δημόσιας τέχνης, ο κόσμος μπορεί ν' αρχίσει να αισθάνεται πάλι την ανάγκη για τη μικρή προσωπική φωνή. Κι αυτό θα εμπνεύσει εμπιστοσύνη στους συγγραφείς και μαζί με την εμπιστοσύνη που θα δημιουργηθεί από τη γνώση πως είναι απαραίτητοι, θα έρθουν η ζεστασιά και η ανθρωπιά και η αγάπη, που είναι οι ουσιαστικές αξίες για μια μεγάλη εποχή της λογοτεχνίας.

Αυτά έγραφε η Ντόρις Λέινγκ στο δοκίμιό της «Η μικρή προσωπική φωνή» ["A small personal voice"], δημοσιευμένο σε μετάφραση του Νίκου Μπακόλα στο περιοδικό του Μανόλη Αναγνωστάκη *Κριτική* (τχ. 6, 1959). Η Λέινγκ υπερασπίζεται στο κείμενό της την πεζογραφία του ουμανισμού, εκείνη δηλαδή τη λογοτεχνία που απευθύνεται στους ανθρώπους όχι για να τους πείσει για κάποια μεγάλη αλήθεια ούτε για να προπαγανδίσει τον μηδενισμό ή τον αυτάρεσκο ναρκισσοισμό του εγώ, αλλά για να αναδείξει τις μικρές αλήθειες που εμπειρέχουν οι καθολικές ανθρωπιστικές αξίες, οι ισχυροί αυτοί συνδετικοί κρίκοι που συνέχουν την ανθρώπινη φύση και την καθιστούν αυτήν που είναι.

Αυτές τις μικρές αλλά πολύτιμες αλήθειες του ουμανισμού (που δεν είναι καθόλου μια χρεοκοπημένη μυθολογία) ψηλαφεί ο Μάκης Καραγιάννης στο νέο του βιβλίο με τίτλο *Η σκόνη του κόσμου όταν γκρεμίζεται*. Πόσο αυτές οι μικρές αλήθειες κλονίζονται ή και αλλοιώνονται, όταν ο άνθρωπος δοκιμάζεται από την Ιστορία αλλά και δοκιμάζει τα όρια της φύσης του; Σε ποιο βαθμό συμμετέχουμε στις δοκιμασίες των ηρώων του Καραγιάννη; Κι εντέλει: τι είναι αυτό που τοποθετεί το μυθιστόρημά του σε έναν προνομιακό χώρο, ένα χώρο που αντανακλά αλλά και φιλτράρει τη βαριά σκιά της πιο οδυ-

Ήρωες – δαίμονες και τραύματα

Από τον ΜΙΧΑΗΛ Γ. ΜΠΑΚΟΓΙΑΝΝΗ

«Ήθελα όχι το χρήμα, μα η αξιοπρέπεια του ανθρώπου να είναι η δωρική κολόνα που κρατάει τον κόσμο. Κι ανέβηκα στο βουνό γιατί με την πράξη, και όχι με λόγια, θα χάραζε η καινούρια μέρα της ιστορίας». Ένας νεαρός πολεμιστής με τον Λαϊκό Στρατό, στον Εμφύλιο, με εμφανές το τραύμα, ψάχνει τη διαφορά ανάμεσα στα λόγια και τις τρομερές πράξεις. [TBJ]

νηρής φάσης της μεταπολεμικής μας Ιστορίας;

Για να απαντήσει κανείς σε αυτά τα ερωτήματα, δεν μπορεί να αντιμετωπίσει το κείμενο ως παιχνίδι γραφής, με μια αντίληψη δηλαδή που θα αφαιρούσε τον πιο ζωτικό πόρο ενός λογοτεχνικού έργου – την ανθρώπινη διάστασή του. Κι αυτό γιατί η ουμανιστική λογοτεχνική αναπαράσταση του κόσμου δεν είναι λιγότερο πραγματική από την ίδια ζωή που ζούμε ή που έχουμε ζήσει, με τις (λίγες) αλήθειες και τα (πολλά) ψέματά της.

ΤΟ ΤΡΑΥΜΑ ΤΟΥ ΕΜΦΥΛΙΟΥ

Το μυθιστόρημα του Καραγιάννη εκκινεί από την Ιστορία. Και μάλιστα από την πλευρά εκείνης της ελληνικής ιστορίας που έχει προκαλέσει και ένα τραύμα για το οποίο κανείς μας, ακόμα και σήμερα, τόσα χρόνια μετά, δεν είναι σίγουρος ότι έχει επουλωθεί. Ίσα ίσα, που η σταθερή επαναφορά του στο λογοτεχνικό προσκήνιο και αυτή η τάση προς την τραυματοφιλία δείχνει ότι είναι ακόμα ανοιχτή η αναμέτρηση με τον ίδιο τον συλλογικό μας εαυτό, είναι ακόμα ανοιχτή η χαρτογράφηση των πιο σκοτεινών του όψεων και η μετάβαση προς μια νέα κατάσταση αυτοσυνειδησίας, όχι υποχρεωτικά καλύτερη αλλά σίγουρα διαφορετική. Αυτή η επαναφορά δείχνει ότι η συμφιλίωση με τις σκληρές και απάνθρωπες αυτές όψεις μας μοιάζει σχεδόν αδύνατη, ακόμα κι αν διαμεσολαβεί η γραφή, με τις τεχνικές της αφήγησης και με την επικοινωνιακή της λειτουργία.

Στο μυθιστόρημα *Η σκόνη του κόσμου όταν γκρεμίζεται*, ο αναγνώστης παρακολουθεί την αφήγηση του νεαρότερου μέλους μιας ομάδας του Λαϊκού Στρατού, ενός πρωτοετή φοιτητή, ο οποίος προσπαθεί να βρει τη θέση του ανάμεσα στη θεωρία των ιδεών και στην πράξη, και να διαχειριστεί την απογοήτευση, όταν αντιλαμβάνεται την ειρωνεία που

κρύβεται στη διαφορά ανάμεσα στα λόγια και στις πράξεις.

Η δωδεκαμελής ομάδα του Μάρκου Ζάβαλη (μαζί με αυτόν γίνονται δεκατρείς), ενός δασκάλου με τραυματική εμπειρία από τη μεταχείρισή του από τον κυβερνητικό στρατό, ξεκινά μέσα στο καλοκαίρι κάποιας χρονιάς που δεν προσδιορίζεται (αλλά αντιλαμβανόμαστε ότι πρόκειται για το τελικό στάδιο του Εμφυλίου) να περιδιαβάει ορεινές και ημιορεινές περιοχές της Θεσσαλίας και της Κοζάνης, με σκοπό να μεταδώσει πληροφορίες για τις θέσεις του εχθρού. Πρόκειται για μια ιστορία που δεν είναι απολύτως προϊόν μυθοπλασίας, καθώς σχετίζεται αφενός με την τοπική Ιστορία και την αφήγηση της από γενιά σε γενιά, αφετέρου με την έρευνα που έκανε ο Καραγιάννης. Ωστόσο, αυτό που κερδίζει τον αναγνώστη δεν είναι το πραγματολογικό υπόστρωμα της αφήγησης αλλά η ίδια η αφήγηση, η μυθοπλασία και η μετουσίωση του ιστοριογραφικού διακειμένου σε λογοτεχνικό έργο.

Με τη γνώση που έχουμε σήμερα, εύκολα μπορούμε να σκεφτούμε εξ αρχής ότι αποστολή η οποία ανατέθηκε στην ομάδα του Μάρκου δεν θα μπορούσε να είχε τύχη, σε μια εποχή μάλιστα κατά την οποία οι δυνάμεις του Λαϊκού Στρατού είχαν πλέον αποδυναμωθεί και είχαν αρχίσει να οπισθοχωρούν προς τα βόρεια σύνορα της χώρας. Η ομάδα, λοιπόν, αποδεκατίζεται και ο βίαιος θάνατος σφραγίζει τη μοίρα σχεδόν όλων των μελών, μάλιστα με διαφορετικούς τρόπους: άλλοι σκοτώνονται από τις σφαίρες του εχθρού και άλλοι από το όπλο του επικεφαλής Μάρκου, γιατί πλέον δεν μπορούσαν να συνεχίσουν την αποστολή και είχαν αρχίσει να γίνονται βάρος. Όπως και στον αφηγητή του *Κιβώτιου* του Αλεξάνδρου, έτσι και εδώ απομένει στον αφηγητή-επιζώντα το καθήκον να εξιστορήσει ως μάρτυρας την περιπέτεια αυτής της ομάδας, υπό το πρίσμα βέβαια της δικής του ματιάς.

Στη *σκόνη του κόσμου όταν γκρεμίζεται*, ο αφηγητής έχει μια ιδιαίτερη θέση. Για την ακρίβεια, ο Καραγιάννης επινοεί και σκηνοθετεί έναν αφηγητή ο οποίος παρακολουθεί από κοντά και ταυτόχρονα από μακριά την εξέλιξη της πλοκής, τις μετακινήσεις της ομάδας, τις μεταβολές του τοπίου αλλά και τις εναλλαγές των διαθέσεων και των σκέψεων των ηρώων. Με αυτό το κάτοπτρο διπλής απόδοσης, ο αναγνώστης συντονίζεται ψυχικά με τις διακυμάνσεις συναισθημάτων, κρυφών σκέψεων και επιθυμιών που βιώνουν τα μέλη της ομάδας. Συμπονά και συμπάσχει μαζί τους, καθώς τους παρακολουθεί να εσωτερικεύουν όχι τόσο τη σωματική όσο τη δοκιμασία των ιδεών αλλά και των θεμελιακών αξιών της ζωής και του ανθρώπινου προσώπου που είχε παραμορφωθεί μέσα στις συνθήκες της απόλυτης φρίκης, σαν αυτές του Εμφυλίου.

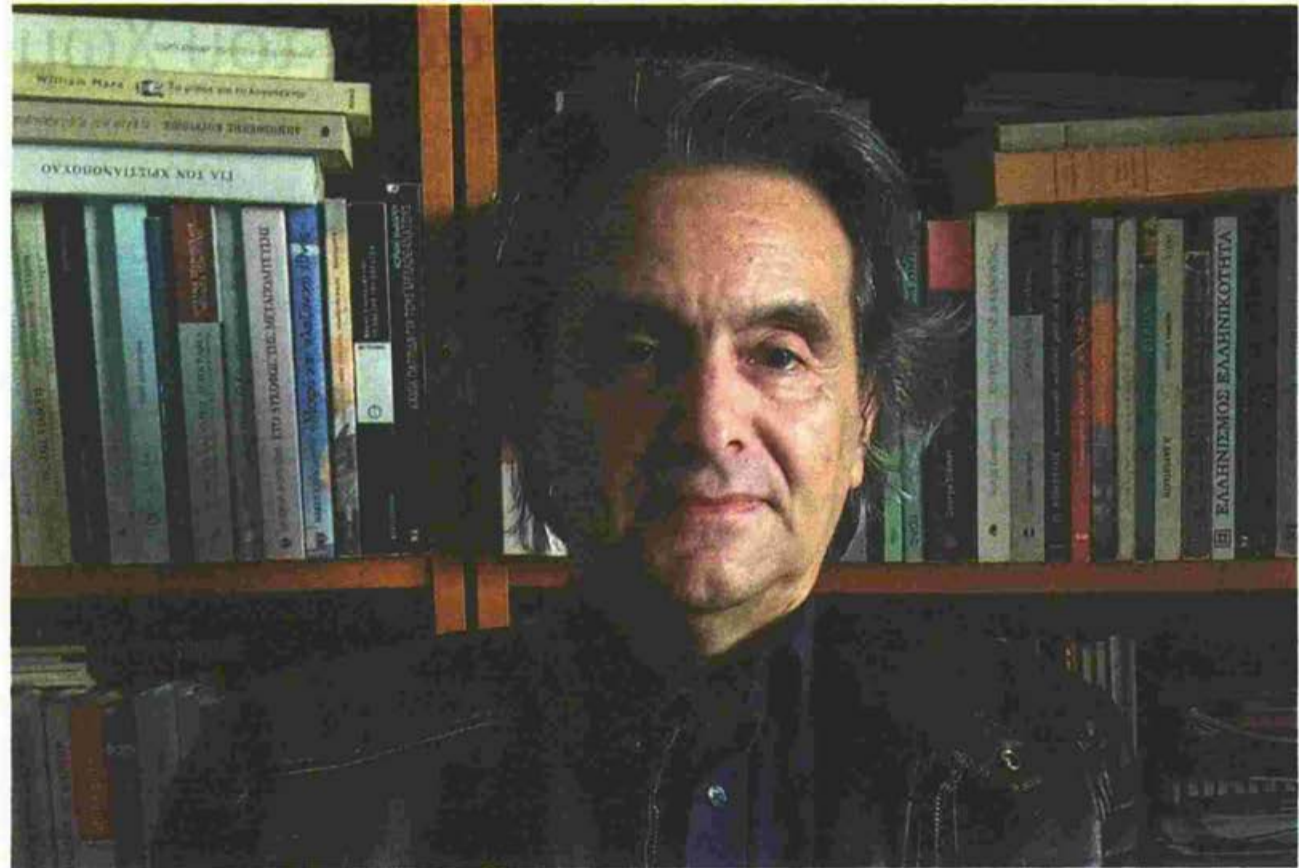
Ο νεαρός στο χρόνο της ιστορίας αφηγητής του Καραγιάννη, ίσως επειδή είναι ώριμος ενήλικος όταν ανιστορεί την πορεία της ομάδας προς το θάνατο και την εξόντωση, δεν αποβλέπει απλώς στην αναπαράσταση της φρίκης και της δράσης ούτε, πολύ περισσότερο, στην επικύρωση της αυθεντικότητας της μαρτυρίας. Άλλωστε, έχει μεσολαβήσει το εμβληματικό *Κιβώτιο*, ενώ και η φρίκη του βίαιου θανάτου είναι τέτοια που «κανένα πινέλο και καμιά γλώσσα δε θα μπορούσε να ιστορήσει» (σ. 178) ή όπως είχε γράψει πολλά χρόνια νωρίτερα ο Μανόλης Αναγνωστάκης, «πώς να μιλήσω» για όλα αυτά;

Ο αφηγητής του Καραγιάννη αποβλέπει σε αυτό το βαθύτερο συστατικό της ανθρώπινης φύσης που είναι ο αγώνας της απέναντι στην Ιστορία, ειδικά σε περιστάσεις κατά τις οποίες αυτός ο αγώνας μοιάζει άπιστος, ετεροβαρής, με λίγα λόγια χαμένος από χέρι. Μπροστά σε αυτό το κρίσιμο σταυροδρόμι όπου τα πιστεύω κλονίζονται και η πρόκληση για το συμβιβασμό και την αναδίπλωση

μοιάζει την ίδια στιγμή αποκρουστική όσο και ανθρώπινη, ο αφηγητής του Καραγιάννη μπορεί φαινομενικά να στέκεται παρατηρητής αλλά ουσιαστικά είναι και μάρτυρας και πάσχων, γιατί είναι και ο ίδιος μέλος αυτού του τραγικού χορού που θρηνεί για το τέλος όχι των ιδεών αλλά των αξιών που ο άνθρωπος εκπροσωπεί για να λέγεται άνθρωπος. Αλλά και γιατί πώς αλλιώς να δει τη δραματική κατάληξη που είχε η απόπειρα των συντρόφων του Περικλή και του Μακεδόνα να παραδοθούν; Πώς αλλιώς να δει τις ρωγμές και τις αμφιβολίες που έφτασαν να κλονίσουν μέχρι και τις βεβαιότητες του επικεφαλής Μάρκου, του τιμωρού για όσους λιποψυχούσαν ή επιβάρυναν την αποστολή; Πώς αλλιώς να δει τις κρυφές κουβέντες πίσω από την πλάτη του Μάρκου για το Κόμμα και το αίσθημα της ενοχής που αυτές προκαλούσαν; Πώς αλλιώς να δει την αγωνία των συντρόφων για την τύχη των ιδίων και του αγώνα; Πώς αλλιώς να δει τις ομολογημένες ή ανομολόγητες επιθυμίες για τις γυναίκες της ομάδας και την έκφραση των παθών και των ενστίκτων; Πώς αλλιώς να δει τα νοσταλγικά ενθυμήματα από την προηγούμενη, προπολεμική ζωή; Ακόμα και η αφήγηση της αποτυχημένης απόπειρας του Φόρη να δολοφονήσει το σύμβολο του αγώνα (σ. 174), τον «ήρωα» αλλά και «δαίμονα» (σ. 149) μαζί Μάρκο, είναι πιο εστιασμένη στην αμφίθυμη και μετέωρη στάση του Φόρη παρά στην επίκριση, στον έλεγχο της πράξης.

Αυτός ο ιδιότυπος αφηγητής, άλλοτε μάρτυρας και άλλοτε διαμεσολαβητής, άλλοτε παρατηρητής και άλλοτε ενεργά εμπλεκόμενος τόσο στη δράση όσο και στη συναισθηματική κλιμάκωση που βιώνουν οι ήρωες, επιτρέπει στον Καραγιάννη να προσδώσει μια ακόμα διάσταση στη μυθιστορηματική γραφή του. Η συνοδοιπορία του αφηγητή με την ομάδα εξελίσσεται για τον ίδιο σε μια σύνθετη διαδικασία αυτογνωσίας. Από την αρχή, ακόμα, σκέφτεται:

Προσπάθησα να καταλάβω το συναίσθημα που με οδήγησε να βγω στο βουνό. Για να απαλλαγεί η Ελλάδα από τον αγγλόδουλο μοναρχοφασισμό. Για τη Λαοκρατία, το Σοσιαλισμό και την Κόκκινη Επανάσταση, που δονούσε την καρδιά μου. Μα αυτό που ήθελα ήταν κάτι βαθύτερο. Κι έψαχνα να βρω τις λέξεις να το πω. Ήθελα όχι το χρήμα, μα

Αρχείο The Books' Journal

Ο Μάκης Καραγιάννης.

η αξιοπρέπεια του ανθρώπου να είναι η δωρική κολόνα που κρατάει τον κόσμο. Κι ανέβηκα στο βουνό γιατί με την πράξη, και όχι με λόγια, θα χάραζε η καινούρια μέρα της ιστορίας. (σ. 67)

ΠΕΘΑΙΝΕΙ Η ΕΛΠΙΔΑ;

Αυτή η περιπετειώδης διαδρομή εξελίσσεται για τον αφηγητή-φοιτητή σε μια πολύτιμη μεν εμπειρία για το θάνατο και τη ζωή, για την καταρράκωση του ανθρώπινου προσώπου και τα δεινά του πολέμου αλλά την ίδια στιγμή αυτή η εμπειρία εγγράφεται ως ένα τραύμα, η αφήγηση του οποίου μπορεί να μην οδηγεί στη λύτρωση ή στη συμφιλίωση με τον πόνο αλλά στη φαντασιακή ανασύσταση της ελπίδας για έναν καλύτερο κόσμο. Αυτή η ελπίδα, ωστόσο, παραμένει ζωντανή μόνο στο επίπεδο του φαντασιακού του αφηγητή και κάτω από τη διαρκή απειλή του λύκου, ενός ζώου-συμβόλου που σε όλο τον μυθιστορηματικό καμβά υπενθυμίζει ότι το καλό και το κακό δεν είναι δυνάμεις αχώριστες μέσα στη φύση μας και ότι γι' αυτό είμαστε εκσυστάσεώς μας τραγικές φιγούρες, ήρωες μιας μεγάλης σκηνης σε ένα αρχαίο δράμα.

«Γυρίζω πίσω», σκέφτεται ο ηλικιακά ώριμος πλέον αφηγητής, «και κοιτάζω τις ζωές μας. Δίσεχτα χρόνια. Θολός ο Μαυροπόταμος. Βουνά με χιόνια.

Απάτητες κορφές. Όλα ξεθώριασαν, μα, ωστόσο, ένα όνομα τις νύχτες ακόμα μου τριβελίζει το μυαλό. Παράξενο και ανεξιχνίαστο. Μ' όλη τη γοητεία που ασκούσε σε νεοφερμένο. Ο σημαδεμένος καπετάνιος που είναι θαμμένος στην Άγια Κυριακή. Καμιά φορά κοιτάζω τον κόσμο στις ειδήσεις και λέω: Ο Μάρκος δεν πέθανε ποτέ. Τα όνειρά του σκαλισμένα στην πέτρα και το σίδερο. [...]

Μια βελανιδιά και μια πέτρα πάνω στο μνήμα είναι τα απομεινάρια αυτού του θρύλου. Χρόνια τώρα όλοι επέμεναν πως δεν έβγαζε βελάνι. Πολλοί λένε πως τις χρονιές με τα δεκατρία φεγγάρια μαζεύονται στη ρίζα της πυκνές αγέλες λύκων. Σηκώνουν τις μουσούδες στο ματωμένο φεγγάρι κι ουρλιάζουν διψασμένοι για ανθρώπινο αίμα. Έτοιμοι πάλι να μπουν στα αμέριμνα χωριά και τις ευτυχημένες πολιτείες». (σ. 252-53)

Αυτήν την πορεία δοκιμασίας και αυτογνωσίας ανιχνεύει στο μυθιστορημά του ο Καραγιάννης. Για τις ανάγκες της μυθοπλασίας και του εγχειρήματός του, η ημιορεινή και ορεινή ελληνική φύση είναι παρούσα με έναν πολύ ιδιαίτερο τρόπο. Δεν είναι το ντεκόρ της ιστορίας αλλά ένας ακόμα ζων οργανισμός, με τις δικές του αρχέγονες και κάποτε πρωτεύειες διαστάσεις.

Το εγχείρημα υπηρετείται και από τη γραφή. Μια γραφή πολυμορφική, καλειδοσκοπική αλλά όχι γλωσσοκεντρική. Λιτή αφήγηση, κοφτές περίοδοι λόγου, σχεδόν μιας ανάσας, και μια γλώσσα που, σε ισορροπημένες αναλογίες, άλλες φορές θυμίζει τον δωρικό ρυθμό και τη δύναμη της κινηματογραφικής εικόνας και άλλοτε προσλαμβάνει τη θέρμη που έχει η λυρική κλίμακα. Με ένα τέτοιο σκαρί ο αναγνώστης διαπλέει τις επικίνδυνες αναταράξεις κατά τη μετάβαση και της συνειδήσης του αφηγητή και της δικής του από το ατομικό στο συλλογικό και τούμπάλιν. Ας μην ξεχνάμε, ότι, όπως μας έχει δείξει και στο υπόλοιπο έργο του, ο Καραγιάννης είναι συγγραφέας με κοινωνικό προσανατολισμό· δεν είναι συνήγορος ούτε εκφραστής της τέχνης του επιδεικτικού ναρκισσισμού, του α-κοινωνικού ατομισμού και της αποπροσωποποίησης.

Η σκόνη του κόσμου όταν γκρεμίζεται είναι ένα βιβλίο που μας θυμίζει την προσδοκία της Ντόρις Λέσινγκ για μια λογοτεχνία της μικρής προσωπικής φωνής και της αξίας αυτής της φωνής που, ειδικά όταν μας μιλά για θέματα που πληγώνουν, όπως το τραύμα μας με τις ανεπιούλωτες ακόμα πληγές του αδελφοκτόνου σπαραγμού, δεν κραυγάζει αλλά μας ψιθυρίζει τον πόνο και την οδύνη, σαν ξόρκι, για να «μη μιας πιάνει το κακό» (σ. 256). ■